

Dálkkádatnuppástus Sámis – Kopiija bargobihtás

Láidehus

Oahpásmuvvet Dálkkádatnuppástus Sámis ja vástidehket vulobeale bargobihtáide iežadet sániiguin. Sáhttibehtet atnit ávkin raportta, notáhtaid ja joavkodigaštallamiid.

Ilmastonmuutos Lapissa:

helda.helsinki.fi/items/653e681e-8a12-4d81-b7e7-aace182e86df

1. Dálkkádatnuppástusa ovdáneami leaktu

Raporta kapihttal 1 Láidehus

Man jođán dálkkádatnuppástus lea?

a) Suomas go veardiduvvo olles máilbmái

Suomas dálkkádat lieggana ođđasamos dálkkádatnuppástussenárioid mielde sullii 1,6-geardde jođáneappot go eatnanspáppas gaskamearalaččat.

b) Sámis go veardiduvvo olles máilbmái

Sápmi lea oassi árktalaš guovllus, gos áicamiid mielde gaskatemperatuvrrat leat loktanan measta njealji geardde jođáneappot go eatnanspáppas gaskamearalaččat.

2. Biodálkkádaga indikáhtorat

Meannudanvuogit (siiddut 7–9)

Maid ja mo dálkkádatnuppástusas dutkojuvvo? Máinnaš indikáhtoriid, mat geavahuvvojit dálkkádatnuppástusa dutkamušas. Indikáhtor lea kvalitatiiva dahje kvantitatiiva mihttár, mii addá dieđu dálke- ja dálkkádatdiliin ja daid nuppástusain.

1. **Jagi gaskatemperatuvra**, mii rehkenastojuvvo hilačuoggáid jándora gaskatemperatuvrrain. Váikkuhusat ee. šlájaid leavvanviidodatgovaide ja eallinvejolašvuodaide.
2. **Termálas šaddanáigodaga guhkkodat ja liekkassupmi**. Šaddanáigodat meroštallojuvvo áigodahkan, goas jándora gaskatemperatuvra lea bissovaččat badjel +5 gráda. Šaddanáigodaga guhkkodat lea nappo dán meroštallama mielde áigodaga guhkkodat jándoriin. Šaddanáigodaga liekkassupmi šaddanáigodaga áigge rehkenastojuvvon +5 gráda badjel mannan jándora gaskatemperatuvrraid submin. Váikkuhusat ee. šattuid šaddamii ja ealániid eallingirdui.
3. **Buolašbeivviid mearri beivviin go ii leat muohta**. Daid beivviid mearri, goas jándora vuolimus temperatuvra lea leamašan vuolles 0 °C áigegaskkas 1.4.–30.6. Váikkuhusat ee. šattuid vaháguvvamii ja fenologiijai.
4. **Báhkaid liekkassupmi**. Jándora alimus temperatuvrraid (max > 25 °C) 5 jándora ovdáneaddji gaskaárvvuin čoggon liekkassupmi áigegaskkas 1.4.–1.10. Váikkuhusat ee. šattuid goikkádatstressii ja jápminlohkui.
5. **Nollagráda meattildanbeivviid mearri**. Daid beivviid mearri áigegaskkas 1.1.–30.6., goas jándora vuolimus temperatuvra lea vuolles 0 °C ja jándora alimus temperatuvra lea badjel 0 °C. Váikkuhusat ee. šattuid jápminlohkui.
6. **Jagi arvemearri**, mii lea rehkenastojuvvon oktii hilačuoggáid bokte jándora arvemeriid čoggomis jagi áiggis. Guovddáš váikkuhusat ee. šattuid ja ealániid čáhcebohtui.
7. **Guhkes goikkádagaid beivviid mearri**. Goikkádahkan meroštallojuvvo áigodat, mii bistá unnimustá 10 beaivvi njuolgut áigegaskkas 1.4.–1.10., goas lea leamaš fiertu dahje arvi lea čoggon dušše unnán, vuolles 1 mm/jnd. Váikkuhusat šattuid goikkádatstressii ja jápminlohkui.
8. **Čáhcebalánsa**. Arvemeari ja oppalašlievllisteami erohus áigegaskkas 1.4.–30.9. Oppalašlievllisteapmi nappo evapotranspirašuvdna govvida čázi meari mii lievllista sihke eatnamis ja šattolašvuoda bokte. Váikkuhusat ealániid čáhcebohtui.
9. **Daid beivviid mearri go lea muohta**. Daid beivviid mearri, goas muohta lea unnimustá 1 cm, áigegaskkas 1.9.–31.8. Váikkuhusat ee. šattuid ja ealániid suodjái dálvvi ekstrema temperatuvrrain ja šaddanáigodaga álgimii.
10. **Arvin muohttaga ala -beivviid mearri**. Rehkenastinkritearat áigegaskkas 1.9.–30.6.: muohta unnimustá 1 cm, jándora arvemearri unnimustá 1 mm ja jándora gaskatemperatuvra unnimustá 0,5 °C. Váikkuhusat ee. dasa mo ealánat ožžot biebmu muohttaga vuolde.

3. Gávnnahuvvon biodálkkádaga nuppástus

Gávnnahuvvon biodálkkádaga nuppástus (siiddut 9–16)

Dutkka tabeallaid 1. ja 2. ja govaid, main ovdanbuktojuvvojit biodálkkádaga indikáhtorat kárttas. Govvit, makkár nuppástusaid guovtti veardádallanáigodaga gaskkas sáhtá áicat čuovvovaš dahkkiin?

1. Jagi gaskatemperaturvra lea loktanan Sámis 1–1,5 gráda guovtti manjálas dálkkádatlaš veardádallanáigodaga gaskka.
2. Termálas šaddanáigodaga guhkkodat: Šaddanáigodat lea guhkkon Sámis 2–10 jándora guovtti manjálas dálkkádatlaš veardádallanáigodaga gaskkas. Šaddanáigodat lea guhkkon eanemusat Davvi-Sámis.
3. Buolašbeivviid mearri miesse-geassemánus lea uhcon gaskamearalaččat ovtta jándoriin.
4. Jagi arvemearri nuppástusa gaskaárvu lea + 66 mm., nappo jahkásaš arvemearri lea lassánan.
5. Daid beivviid mearri go muohtaga áigi lea uhcon gaskamearalaččat 6 jándora.

4. Jearahallanbargobihtá

Jearahala okto dahje párain áhku, ádjá dahje eará rávesolbmo. Sáhtát ávkkástallat veahkkín gažaldagaid mat leat vulobealde. Jos háliidat sáhtát dan lassin áddet jearahallama omd. telefovnain. Dárbbu mielde geavat lasi báhpára.

Gean jearahallet? _____

Makkár nuppástusaid son lea áican:

- a) Lagasluondus?
- b) Dálkkádagas ja dálkkis?
- c) Mo áicojuvvon nuppástus leat váikkuhan su (jearahallon olbmo) eallimii?
 - árga ja ássan (liggen, čoaskudeapmi)
 - šaddanáigodaga guhkkodat (murjen, guobbariid čoaggin, šattuid gilvin gilvvagárddis)
 - dálvit ja geasit ovdal ja dál
 - arvit, muohta ja goikkisvuohta

5. Čoahkkáigeassu joavkkus

Veardádallet jearahallamiid. Makkár oktasaš áicamat bohte ovdan?

6. Kreatiiva bargobihtá (vállje ovtta)

☐ **Plakáhta:** Dálkkádatnuppástusa váikkuhan davvi olbmo dahje ealli eallimii

☐ **Kreatiiva bargu:** Máinnas, dikta, lávlla, rapbihtá ded. jearahallamiid vuodul

Kreatiiva barggu idea / fáddá / namma: _____

Máhcaheapmi: Oahpaheaddji rávvagiid mielde.